

Mikołaj Timoszuk  
Warszawa

## *Księga Rodzaju* w przekładach na współczesny język białoruski

Tekst *Księgi Rodzaju*, jako pierwszej księgi *Starego Testamentu* przetłumaczonej na współczesny język białoruski, został zawarty w trzech pełnych wydaniach *Biblii*.

Pierwszy pełny przekład *Pisma Świętego* ukazał się na emigracji, a jego autorami byli wybitny filolog białoruski Jan Stankiewicz oraz hebraista M. Gitlin. *Biblia* tłumaczona z języków oryginalnych (*Stary Testament* z hebrajskiego, *Nowy Testament* z greki) została wydana w Nowym Jorku w 1973 r.<sup>1</sup>. Przekład ten, a szczególnie tekst *Starego Testamentu*, ze względu na zgodność jego treści z oryginałem na ogół nie budził poważniejszych zastrzeżeń wśród recenzentów i badaczy *Pisma Świętego*. Wywoływał natomiast zdecydowanie negatywne opinie z uwagi na język, który na poziomie morfologicznym i przede wszystkim leksykalnym (przestarzałe i gwarowe słownictwo, osobliwe indywidualne konstrukcje słowotwórcze) znacznie odbiegał od form i zasobu leksykalnego współczesnego języka białoruskiego. Jeden z autorów odnotowywał:

„Полностью Библию на белорусский язык первым перевел в 1973 г. неординарный, но весьма запутанный в своих теоретических, а еще больше в практических языкотворческих и лексикографических делах, филолог Янка Станкевич (с помощью Моисея Гитлина). Этому переводу присуща точность передачи синтаксических конструкций и одновременно – невероятная вольность в передаче лексики, особенно же – не выдерживающее критики собственное словотворчество”<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> *Святая Библия. Кнігі сьвятога пісьма Старога й Новага Закону, з мовы гэбрэйскае а грэцкае на беларускую нанава перакладзеныя*, Нью Ёрк 1973.

<sup>2</sup> И.А. Ч а р о т а, *Переводы Священного Писания на белорусский язык*, „Южнославянский филолог LXVI” 2010, s. 504; Por. też wypowiedź o. Sergiusza Gorduna: „Пераклад наогул меў на сабе адбітак асобы Станкевіча, яго ўласны, суб’ектыўны погляд на нашу мову. Калі чытаеш гэту кнігу, то з поўнай упэўненасцю можна сказаць, што аўтар вельмі добра разумее арыгінал і стараецца дакладна яго перадаць, але ў сістэме мовы, якую ён сам і стварыў”. Zob.: *Белорусская библейская комиссия ищет средства на издание очередной части Нового Завета* [online], [http://www.belta.by/ru/person/interview/Sergej-Gordun\\_i\\_511032.html](http://www.belta.by/ru/person/interview/Sergej-Gordun_i_511032.html) [dostęp: 21.09.2013].

Niepełna trzydzieści lat później pojawił się następny pełny przekład *Biblii* autorstwa Wasila Siomuchy<sup>3</sup>, dla którego pierwowzorem (co zgodnie przyznają badacze) było rosyjskojęzyczne *Pismo Święte* w wersji synodalnej. Tłumaczenie W. Siomuchy, pomimo iż tekst nie odbiega od norm gramatycznych, a jego język jest zrozumiały, to zdaniem wielu autorów, grzeszy uchybieniami natury formalnej (naruszanie numeracji wierszy, opuszczanie poszczególnych wyrazów, związków wyrazowych, fraz, a nawet całych wierszy) oraz błędami wynikającymi z wprowadzania do tekstu okazjonalnego słownictwa, doraźnie urabianego przez autora dla potrzeb translacyjnych<sup>4</sup>.

Po upływie dziesięciu lat (2012) ukazał się drukiem trzeci przekład *Biblii* na język białoruski, dokonany przez ks. Władysława Czerniawskiego<sup>5</sup>. Białoruskojęzyczny tekst *Biblii* powstał na bazie oryginału łacińskiego. Jak podaje ks. Sergiusz Surynowicz, Wł. Czerniawski pracę nad przekładem z łacińskiej *Vulgaty* rozpoczął w 1968 r. W trakcie tłumaczenia opierał się również na przekładach polskich (Jakuba Wujka i *Biblii Tysiąclecia*) oraz na rosyjskim przekładzie synodalnym. Ukończony maszynopis ks. Czerniawski w latach 1995–1998 przekazał protestanckiemu pastelowi Antoniemu Bokunowi, który podjął się redagowania autorskiej wersji przekładu. Obszerne fragmenty zredagowanego tekstu złożyły się na wydanie *Księgi Rodzaju* (1997), *Nowego Testamentu* (1999) oraz *Pięcioksięgu* (2002). W 2001 r. materiały Wł. Czerniawskiego A. Bokun przekazuje Białoruskiemu Towarzystwu Biblijnemu, które w ciągu 10 lat przygotowało do wydania cały tekst *Biblii*<sup>6</sup>. Ks. S. Surynowicz zwraca uwagę, że *Biblię* 2012 r. jest trudno uznać za tekst w pełni autorski. Píše on między innymi:

„Вельмі цяжка сцвердзіць, што выданьне поўнай *Бібліі* 2012 года цалкам аўтарскае. Таварыства падключыла да працы над ім лаціністаў Жану Некрашэвіч-Кароткую і Таццяну Федасееву, якія зверылі пераклад Чарняўскага на адпаведнасць лацінскаму арыгіналу, з якога ён перакладаўся. У падрыхтаванай для выдання *Бібліі* тэкст прыведзены да адпаведнасці з лацінскай *Новай Вульгатай*. Дапамогу Біблейскаму таварыству ў перакладзе аказваў таксама прафесар Оксфардзкага ўніверсітэта Дж. Элволд, чыталі і выказвалі заўвагі да перакладу прадстаўнікі евангельскай і каталіцкай Цэркваў”<sup>7</sup>.

Biorąc pod uwagę fakt, iż pierwotny tekst autorski Wł. Czerniawskiego w wydanej pełnej *Biblii* uległ znacznej modyfikacji redakcyjnej oraz został pod-

<sup>3</sup> *Біблія. Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Запавету. Кананічныя, у беларускім перакладзе В. Сёмухі, World Wide Painting Duncanville, USA 2002.*

<sup>4</sup> І.А. Ч а р т а, *Тэорыя і практыка мастацкага перакладу*, Мінск 2010, с. 46–47; а. С. С у - р ы н о в і ч, *Аб трох поўных Бібліях некалькі словаў* [online], <http://by-mova.livejournal.com/933996.html?thread=114253388> [dostęp: 15.09.2013].

<sup>5</sup> *Біблія. Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Запаветаў*, зроблена на падставе рукапісаў Уладзіслава Чарняўскага, Біблейскае таварыства ў Рэспубліцы Беларусь, Мінск 2012.

<sup>6</sup> Кс. С. С у р ы н о в і ч, *Айцец Уладзіслаў Чарняўскі і яго поўная БІБЛІЯ* [online], <http://surynovic.blog.tut.by/category/bibliya/> [dostęp: 19.09.2013].

<sup>7</sup> *Ibidem.*

dany obróbce literackiej przez Antoniego Bokuna, a także to, iż przekład ujrzał światło dzienne dopiero 11 lat po śmierci autora, bardziej zasadne wydaje się wykorzystanie przy analizie tej wersji *Księgi Rodzaju*, która została zamieszczona w odrębnym wydaniu *Pięcioksięgu* Mojżeszowego (2002) zaledwie rok po śmierci tłumacza<sup>8</sup>.

Tematem dalszych rozważań jest analiza językowa wspomnianych białoruskojęzycznych przekładów *Księgi Rodzaju*, celem której będzie opis oraz porównanie trzech rozpatrywanych tekstów w aspekcie leksykalnym i morfologicznym na tle współczesnego normatywnego słownictwa białoruskiego oraz struktury słowotwórczej i fleksyjnej poszczególnych konstrukcji wyrazowych. Nie jest naszym zadaniem, co z całym naciskiem trzeba podkreślić, badanie adekwatności przekładu i odniesienie poszczególnych wyrażen białoruskich do odpowiadających im jednostek oryginalnego tekstu pierwszej księgi *Tory*. Kwestia ta niejednokrotnie była podnoszona przez szerokie rzesze biblistów i filologów-hebraistów. Adekwatność przekładu *Księgi Rodzaju* na język białoruski względem pierwowzoru była analizowana również przez badaczy białoruskich<sup>9</sup>.

W zakresie słownictwa białoruskiego, którym posługiwali się tłumacze, analizowane teksty wykazują znaczne rozbieżności. Na tym tle szczególnie wyróżnia się przekład J. Stankiewicza, zawierający obszerną warstwę leksyki nienormatywnej w porównaniu z leksykonem współczesnego języka białoruskiego, na którą składają się historyzmy, wyrazy gwarowe, słownictwo potoczne oraz jednostki, będące wytworem zabiegów słowotwórczych autora przekładu. W tym miejscu należy przypomnieć, iż J. Stankiewicz dążył do stworzenia białoruskiego języka literackiego w oparciu o arbitralnie dobrany leksykon i reguły gramatyczne<sup>10</sup>, co niejednokrotnie wywoływało ostrą polemikę na łamach czasopiśmiennictwa emigracyjnego<sup>11</sup>. Skutkowało to brakiem przejrzystości przekładu, prowadziło do dwuznaczności odczytywanego tekstu lub nawet całkowitego jego niezrozumienia przez odbiorcę. Oto kilka przykładów wyrażen użytych przez J. Stankiewicza (St) w porównaniu z ich odpowiednikami w tekście Wł. Czerniawskiego (Cz) i W. Sio-muchy (Sm):

разглабалі места 34:27 (St) – абрабавалі горад (Cz) – абабралі горад (Sm); павайцяў яго айцец 37:10 (St) – бацька пасварыўся на яго (Cz) – накрычаў на яго бацька ягоны (Sm);

<sup>8</sup> *Біблія. Пяцікніжжа*, перакл. з лац. мовы У. Ч а р н я ў с к а г а, пад рэд. С. А к і н ч ы - ц а, Менск 2002.

<sup>9</sup> Zob: Г. С і н і л а, *Біблія як феномен культуры і літаратуры*, ч. 1, *Духоўны і мастацкі свет Торы. Кніга Быцця*, Мінск 2003; П. Р у д к о ў с к і, *Эротыка біблійнага слова*, „Arche” 2005, № 6.

<sup>10</sup> Др. Я. С т а н к е в і ч, *Белорусско-русский (Великолитовско-русский) словарь*, Published by: Lew Sapieha Greatlitvan (Byelorussian) Foundation, New York [b.r.]; Я. С т а н к е в і ч (пры ўчасьці А. А н т а н о в і ч а), *Маленькі маскоўска-беларускі (крывіцкі) слоўнічак фразэалёгічны і прыказкаў ды прывітаньні, зычэньні і інш.*, 3-е выд., Мінск 1992.

<sup>11</sup> Н. Б а р ш ч э ў с к а я, *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава 2004, с. 114–130.

снадзіва глабані 49:1 (St) – начыне гвалту (Cz) – прылады жорсткасці (Sm); учыні менку празь мяне фараону 40:14 (St) – падкажы фараону (Cz) – нагадай пра мяне фараону (Sm); я ўцемялюся ў яго 44:21 (St) – я пагляджу на яго (Cz) – каб мне зірнуць на яго (Sm); ён дабраславе цябе дабраславенствамі неба згары і дабраславенствамі бяздонья, што цікуе далавах, дабраславенствамі пелькаў а дзетніцы 49:25 (St) – Усемагутны будзе дабраславіць табе дабраславенствамі нябеснымі з гары, дабраславенствам бездані, што ляжыць унізе, багаславенствам грудзей і ўлонья (Cz) – [...] хай дабраславіць дабраславенствамі нябеснымі згары, дабраславенствамі бездані, якая ляжыць унізе, дабраславенствамі саскоў і ўлонья (Sm); шчытна быў зачыніўшы Спадар да часу кожную дзетніцу жаночую 20:18 (St) – Госпад дакрануў бясплоднасцю ўсе ўлоньні (Cz) – замкнуў Гасподзь кожнае чэрава (Sm).

На ogół прыймае ся, że przekład *Pisma Świętego* powinien być dokonywany na ogólny język literacki, natomiast wszelkie próby tłumaczenia tekstów biblijnych na języki lokalne (dialekty) lub środowiskowe (socjolekty), aczkolwiek ciekawe z lingwistycznego punktu widzenia, prowadzą do językowej trywializacji, a nawet do profanacji oryginalnego tekstu wyjściowego. Dlatego też m.in. przekład stankiewiczowski, pomimo zgodności z treścią pierwowzoru, nigdy nie został uznany przez hierarchię kościelną poszczególnych wyznań za tekst kanoniczny. Nie mniej jednak ma on swoją, należną mu wartość, w historycznym procesie kształtowania się współczesnego białoruskiego języka literackiego, w kształtowaniu się białoruskiego słownictwa sakralnego.

W świetle powyższych uwarunkowań celowe i zarazem pouczające może okazać się porównanie poszczególnych wyrażen przekładu J. Stankiewicza z ich odpowiednikami w tłumaczeniach Wł. Czerniawskiego i W. Siomuchy na tle współczesnego leksykonu i gramatyki białoruskiej. Porównanie to stwarza możliwość semantyzacji użytych przez J. Stankiewicza wyrażen i pozwala zarazem unaocznic różnice w stosowaniu konkretnych metod translatologicznych przez poszczególnych tłumaczy. Ponieważ wartość semantyczna danego wyrażenia jest uwarunkowana również jego syntagmatyką, zasadne wydaje się także umiejscowienie tego wyrażenia w kontekście zaproponowanym przez autora tego lub innego tłumaczenia. Zaczniemy od leksyki przekładu i skonfrontujmy ją z danymi słownika współczesnego języka białoruskiego (ТСБМ)<sup>12</sup>. Omówmy na wstępie słownictwo nie poświadczane w ТСБМ oraz wyrazy opatrzone w tym słowniku kwalifikatorami stylistycznymi typu *gwarowe, potoczne, przestarzałe*.

Nie notowane w ТСБМ słownictwo *Księgi Rodzaju* w tłumaczeniu J. Stankiewicza i porównanie jego ekwiwalentów w przekładach Wł. Czerniawskiego i W. Siomuchy są podawane w odpowiednim kontekście w celu ukazania różnic w doborze odpowiedniej leksyki przez poszczególnych tłumaczy. Konkretnie wyrażenia są usystematyzowane według ich występowania w kolejności następujących po sobie rozdziałów. Przykłady:

<sup>12</sup> Tu i dalej: ТСБМ = *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы ў пяці тамах*, рэд. К.К. А т - р а х о в і ч, Мінск 1977–1984.

ЦЕМНЬ 1:2 – цемнь была над бяздоньням (St) – цемра ахутвала бяздоньні (Cz) – цемра была над безданьню (Sm); СЬВЯТЛІНЯ 1:3 – станься сьвятліня (St) – хай станеца сьвятло (Cz) – хай будзе сьвятло (Sm); СУХАЗЕМ 1:9 – няхай зьявіцца сухазем (St) – хай зьявіцца сухмень (Cz) – хай явіцца суша (Sm); ПРАСЬЦЯГ 1:6 – станься прасьцяг (St) – хай паўстане цьвардыня (Cz) – хай будзе цьвердзь (Sm); СЬВЕТЛА 1:14 – станься сьветлы (St) – хай сьвецяць сьвяцілы (Cz) – хай будуць сьвяцілы (Sm); ІСТА ДЫХАЮЧАЯ 1:20 (St); ПТУСТВА 1:20 (St) – птушкі (Cz) – птушкі (Sm); ЕМЯ 1:29 – вам на емя (St) – вам на яду (Cz) – вам будзе ежаю (Sm); МЯЖДЖУЛІЦЬ 3:1 яно будзе мяжджуліць цябе ў галаву, а ты будзеш жыгальціць яго ў пяту (St) – Яно сатрэ галаву табе, а ты сатрэш яму пяту (Cz) – Яно будзе біць цябе ў галаву, а ты будзеш джаліць яго ў пяту (Sm); ХЕРУЎ 3:24 І асяліў [...] херуваў зь мячом паламенным абаротным (St) – хэрубіна і зьяючы меч (Cz) – херувіма і палыманы меч, які сам паварочваўся (Sm); ЗЬНЕМАРАСЬЦІЦЦА 4:5 – зьнемарасьціўся Каін (St) – ўзлаваўся Каін (Cz) – засмуціўся (Sm); КАРАБ 6:14 – караб із дзерва гофер (St) – каўчэг з дрэва жывічнага (Cz) – каўчэг з дрэва гофар (Sm); ПЯТРА 6:16 – другое й трэцяе пятры (St) – перагароды: споднюю, сярэдняю і вышэйшую (Cz) – ніжняе, другое і трэцяе жытло (Sm); ЕМІНА 6:21 – вазьмі сабе з усялякае еміны (St) – вазьмі сабе ўсякай ежы (Cz) – вазьмі сабе ўсякай ежы (Sm); СТАТЧЫНА 7:23 – ад людзіны аж да статчыны (St) – ад чалавека аж да жывёлы (Cz) – ад чалавека да быдла (Sm); БОЛКА 9:13 – вясёлку Сваю даў Я ў болцы (St) – вясёлку Маю кладу на хмарах (Cz) – кладу вясёлку Маю ў воблаку (Sm); РАЛЕЙНІК 9:20 – пачаў Ной быць ралейнікам (St) – Ной быў земляробам (Cz) – Ной пачаў урабляць землю (Sm); ВІНО 9:20 – пасадзіў віно (St) – пасадзіў вінаграднік (Cz) – пасадзіў вінаграднік (Sm); ДУЖАСІЛ 10:8 – пачаў быць дужасілам (St) – быў першым магутным (Cz) – пачаў быць дужым (Sm); УЛЕГЦЫМАЮЧЫ 12:3 – улегцымаючых цябе пракляну (St) – каторыя будуць цябе праклінаць, Я пракляну (Cz) – тых што ліхасловяць цябе, пракляну (Sm); РАДЗІМА 12:3 – усе радзімы зямлі (St) – усе народы зямлі (Cz) – усе плямёны зямныя (Sm); АБРОЧНІК 12:7 – аброчнік Спадару (St) – ахвярнік Госпаду (Cz) – ахвярнік Госпаду (Sm); ВЫЦЕНЬ 12:17 – выцяў Спадар Фараона вялікімі вытнямі (St) – Госпад наведару фараона і дом ягоны страшнымі карамі (Cz) – Гасподзь уразіў цяжкімі ранами фараона і дом ягоны (Sm); ГВЕЗДА 15:5 – палічы гвезды (St) – палічы зоркі (Cz) – палічы зоркі (Sm); ВАД 18:1 – у дзянны вад (St) – у сьпякоту дня (Cz) – у час дзённае сьпёкі (Sm); КУНЕЖНЫ 18:7 – Цялё кунежнае (St) – Найсьцейшае цялё (Cz) – Цялятка ласкавае (Sm); ЗМОВА 17:19 – устанаўлю змову Сваю зь ім (St) – заключу заповіт Мой зь ім (Cz) – пастанаўлю заповіт Мой зь ім (Sm); БАРЗЬДЗІЦЬ 19:5 – барзьдзілі ангiлы Лота (St) – анёлы падганялі Лота (Cz) – анёлы пачалі прыспешваць Лота (Sm); АГІЛЯЦЦА 19:16 – ён агіляўся (St) – ён марудзіў (Cz) – ён марудзіў (Sm); ПРЫСТОЙВАЦЬ 19:17 – ня прыстоюй (St) – не затрымоўвайся (Cz) – не спыняйся (Sm); УСЬЦІЦЬ 19:21 – усьціў від твой (St) – прыняў просьбу тваю (Cz) – на дагоду табе (Sm); ЗАМУЖКА 20:3 – яна мужняя замужка (St) – яна мае мужа (Cz) – яна мае мужа (Sm); ЗАПІНАШКА 24:65 – узяла запінашку і запнулася – (St) – узяла сабе вёлюм і закрыла сабе твар (Cz) – узяла пакрывала і закрылася (Sm); ЗАГЛАБАЦЬ 21:25 – заглабалі слугі (St) – слугі забралі сілай (Cz) – адабралі

рабы (Sm); ЦЯПЛО 22:16 – узяў у рукі цяпло (St) – нёс у руках агонь (Cz) – узяў у рукі агонь (Sm); СТАЦЬЦЕ 22:20 – просьле гэтых стацьцяў (St) – пасья гэтых падзеяў (Cz) – пасья гэтых падзей (Sm); МАМОШКА 22:24 – мамошка ягоная (St) – наложніца (Cz) – наложніца ягоная (Sm); СІЛЯЦЬ 24:13 – сіляць ваду (St) – чэрпаць ваду (Cz) – чэрпаць ваду (Sm); УНОСЬ-НІЦА 24:22 – узяў уносьніцу залатую (St) – дастаў залаты кольчык (Cz) узяў залатую завушніцу (Sm); БРУЖЛЕТ 24:22 – два бружлеты на рукі ейныя (St) – дзьве залатыя бранзалеты (Cz) – два запясыці на рукі ёй (Sm); ПАШАРА 24:32 – даў пашару вярблюдам (St) – корму (Cz) – корму (Sm); ДЗЯВУШЧАЯ 24:43 – дзявушчая (St) – дзяўчына (Cz) – дзяўчына (Sm); ГАЛАДОЎ 26:1 – была галадоў у зямлі (St) – настаў голад на зямлі (Cz) – і быў голад на зямлі (Sm); ПАЗАРКІ 26:7 – пазаркая яна (St) – дзеля прыгажосці яе (Cz) – яна прыгожая з выгляду (Sm); РАСКАЗАНЬНІ 26:5 – расказаньні Мае (St) – прыказаньні і загады мае (Cz) – загады мае, пастановы мае і законы мае (Sm); ВАЙВОДЦА 26:26 – вайводца ягоны (St) – начальнік войска (Cz) – ваеначальнік ягоны (Sm); ГРАБАВАНЬНЕ 27:12 – навяду на сябе грабаваньне (St) – навяду на сябе праклён (Cz) – навяду на сябе праклён (Sm); ЛАСОНІКІ 27:4 – прыгатуў імне ласонікі (St) – прыгатуеш мне страву (Cz) – згатуў мне страву (Sm); ПЯРШАК 27:19 – я Ісаў, пяршак твой (St) – я Эзаў, першародны твой (Cz) – Ісаў, першынец твой (Sm); ПРАЧХНУЦЦА 28:16 – прачхнуўся Якаў (St) – прабудзіўся за сну (Cz) – прачнуўся са сну (Sm); ДЗЕТНІЦА 30:22 – адчыніў дзетніцу ейную (St) – адкрыў улоньне яе (Cz) – адчыніў улоньне яе (Sm); ВЕДАМКА 29:13 – пачуў [...] ведамкі празь Якава (St) – пачуў навіну, што Якуб [...] (Cz) – пачуўшы пра Якава (Sm); ЦЕКАВАНЬНЕ 31:10 – у часе цекаваньня статку (St) – час параваньня статку (Cz) – у такую пару, калі быдла зачынае (Sm); ПАТАЙ 31:27 – патай уцёк (St) – патаемна уцёк (Cz) – таемна уцёк (Sm); СТАНАЎКО 31:30 – станаўко паставіў (St); ГАРАПАШНАСЬЦЬ 31:42 – гароту маю а гарапашнасьць рук маіх бачыў Бог (St) – што я нацярпеўся і напрацаваўся рукамі, Бог бачыць (Cz) – Бог убачыў гароту маю і працу рук маіх (Sm); ХОДАЦЦА 32:24 – ходаўся чалавек зь ім (St) – Нехта змагаўся зь ім (Cz) – змагаўся Нехта зь ім (Sm); ДОЛЯЦЦА 32:28 – ты доляўся з Богам (St) – змагаўся ты з Богам (Cz) – ты змагаўся з Богам (Sm); ПАМУЖАВАЦЬ 34:6 – вышаў памужаваць зь ім (St) – каб зь ім пагаварыць (Cz) – пагаварыць зь ім (Sm); УЗГАЛІЦЦА 34:8 – узгаліўся душою да дачкі (St) – прыляпіўся душой да дачкі (Cz) – прыляпіўся душой да дачкі (Sm); ЗЬЛЮБ 34:18 – зьлюб былі словы іхныя (St) – прапанова іхняя спадабалася (Cz) – спадабаліся словы гэтыя (Sm); КІЎРА 35:16 – была яшчэ кіўра зямлі (St) – яшчэ кавалак дарогі (Cz) – яшчэ заставалася нейкая адлегласьць (Sm); КАРАЛЯВАЦЬ 36:31 – каралёве, што каралявалі (St) – каралі, каторыя каралявалі (Cz) – цары, якія валадарылі (Sm); СЬНЕНЬНІК 37:19 – сьненьнік (St) – снівідзец (Cz) – снівідзец (Sm); ШЭОЛЬ 37:35 – зыйду [...] да шэолю (St) – пайду [...] ў адхлань (Cz) – сыйду [...] ў апраметную (Sm); ПЕРНАСЬЦІ 37:25 – нясуць пернасьці (St) – пахкія карэньні (Cz) – стыраксу (Sm); БЯЗУЛСТВА 38:24 – яна цяжарная ад бязулства (St) – Тамара зацяжыла з распусты (Cz) – яна цяжарная ад распусты (Sm); ПАЗОРНЫ 39:6 – Язэп быў складны а пазорны (St) – меў Язэп прыгожую постаць і прывабны воблік (Cz) – Язэп быў прыгожы станам і прыгожы з твару (Sm); ДАМОВА 39:9 – няма вялікшага за мяне ў дамове гэтай (St) – ня

можа ніхто быць важнейшым у доме гэтым (Cz) – няма болей мяне ў доме гэтым (Sm); СЬПЕХ 39:23 – ГАСПАДАР даваў сьпех (St) – Госпад [...] кіраваў усімі ягонымі справамі (Cz) – Гасподзь [...] даваў посьпех (Sm); СУТНІК 40:16 – тры сутнікі плеченыя (St) – тры кашы (Cz) – тры кашы кра-таваныя (Sm); УЗЕМЛЕ 41:14 – вывялі яго з уземля (St) – зь вязьніцы быў прыведзены (Cz) – вывялі яго з цямніцы (Sm); ГАЛАДОЎ 41:27 – сем год галадові (St) – сем гадоў будучага голаду (Cz) – сем гадоў голаду (Sm); ГУКАЦЬ 42:7 і СТРОДКА – гукаў зь імі стродка (St) – строга запы-таўся ў іх (Cz) – гаворыць зь імі сурога (Sm); ПЕРАКЛАДНІК 42:23 – Язэп цяме, бо памеж іх быў перакладнік (St) – Язэп разумее, бо зь імі размаў-ляў празь перакладчыка (Cz) – Язэп разумее, бо сярод іх быў перагавор-шчык (Sm); ДАМАВЕР 43:16 – сказаў дамаверу (St) – загадаў загадчыку дому (Cz) – сказаў начальніку дома свайго (Sm); СОБСЬНІК 46:34 – собсьні-камі статку былі слугі твае (St) – слугі твае, пастухі ад дзяцінства (Cz) – рабы твае, уласнікамі статкаў былі з маладосьці (Sm); ПРАВІЦА 48:14 – выцягнуў Ізраэль правіцу сваю (St) – Ізраэль выцягнуўшы правую руку (Cz) – Ізраіль працягнуў правую руку (Sm); МАЦНІНЯ 49:1 – ты мацніня мая (St) – ты – моц мая (Cz) – вяршыня магутнасьці (Sm); СЬЦЮГАВІНА 49:17 – будзе Дан [...] гадам на сьцюгавіне, жыгальчым у капіты каня (St) – станецца Дан [...] гадзінай на сцежцы, што кусае ногі каня (Cz) – Дан будзе [...] асьпідам на шляху, што рانیць ногу каня (Sm).

Niewiele znajdziemy w przekładzie J. Stankiewicza słownictwa, któremu w TCБМ przypisano status potocznego. Oto dostrzeżone przykłady użycia przez J. Stankiewicza wyrazów, które w 5-ciotomowym słowniku objaśniającym (TCБМ) zostały opatrzone kwalifikatorem *Разм.* :

ПАЧОСТКА 19:3 – зрабіў ім пачостку (St) – справіў гасьціну (Cz) – зрабіў ім пачостку (Sm); ЛЮД 27:29 – няхай тэ служаць люды, і хай кланяюцца тэ нацы (St) – хай служаць табе народы і пакланяюцца плямёны (Cz) – хай паслужаць табе народы, хай пакланяюцца табе плямёны (Sm); ЛУ-ЧЫЦЬ 28:11 – і лучыў на месца (St) – трапіў ён на адно месца (Cz); прый-шоў у адно месца (Sm); ДОБРАСЬЦЬ 32:12 – учыню добрасьць табе (St) – аказваць мне дабро (Cz) – я буду чыніць добрае табе (Sm); КЕМНЫ 41:33 – мужа кемнага а мудрага (St) – разумнага і мудрага чалавека (Cz) – разумнага і мудрага (Sm); ЗГАЛЕЦЬ 45:11 – каб не згалеў ты і дамова твая (St) – каб не прапаў ты і дом твой (Cz) – каб не згалеў ты і дом твой (Sm); ВЫСІЛІЦА 47:13, 18 – высілілася зямля [...] з галадові (St) – пра-падала зямля дзеля голоду (Cz) – аслабелыя былі ад голаду зямля [...] (Sm); высілілася срэбра (St) – ня маем грошы (Cz) – срэбра скончылася (Sm); САМАДУМАМ 49:6 – самадумам вырвалі жылы ў вала (St) – і ў сва-вольлі сваёй падрэзалі жылы ў быкоў (Cz) – і ў свавольлі сваёй перарэ-залі жылы цяльцу (Sm).

Należy też odnotować kilka przykładów wyrazów użytych przez J. Stan- kiewicza, które zostały włączone do siatki hasłowej TCБМ ze wskazaniem na ich regionalne (gwarowe) pochodzenie (*Абл.*):

САЧЭНЬ 18:6 – сьпячы сачнѣў (St) – напячы бондачак хлеба (Cz) – зрабі праснакі (Sm); КРУШНЯ 31:46 – узялі камяні і зрабілі крушню (St) – на-збiралi каменьяў і зрабілі капец (Cz) – узялі камяні і зрабілі курган (Sm); ЦЕНКІ 41:6 – сем каласоў ценкіх (St) – сем каласоў пустых (Cz) – сем каласоў пустых (Sm).

Przytoczone słownictwo wykorzystywane przez J. Stankiewicza w przekładzie *Księgi Rodzaju* jest różnorodne ze względu na swe pochodzenie, walory stylistyczne oraz strukturę słowotwórczą. Leksyka tego przekładu to przede wszystkim wyrazy przestarzałe (jak np.: пазорны 'ładny, przystojny', вад 'skwar', змова 'umowa, porozumienie', ходацца 'walczyć', гўкаць 'rozmawiać, gawędzić', гукáць 'wołać, zawołać', болка 'obłoczek', згалець 'zubożeć, wpaść w nędzę', мамошка 'nałożnica', силяць 'czerpać (wodę)' i in.)<sup>13</sup> i gwarowe (jak np.: дамова 'dom, domostwo', далавах 'w dole', емя і еміна 'produkty spożywcze', снадзiва 'narzędzie', сутнік 'kosz z wieczkiem')<sup>14</sup>, а także słownictwo kresowe, odzwierciedlające wpływ języka polskiego (por. np.: гвезда, караляваць, правіца, ценкі, пятра wobec pol. gwiazda, królować, prawica, cienki, piętro) i litewskiego (np: крушня 'куча камней', сноўдацца 'слоняться, болтаться'<sup>15</sup> oraz вайцяць 'рабіць вымову, упікаць'<sup>16</sup> wobec odpowiednio lit. krusnis, snaudalinoti/snaudulinti i vaitoti).

Ze względu na strukturę słowotwórczą większość przytoczonego słownictwa stanowią formacje o przejrzystej budowie, w których wyodrębnienie podstawy derywacyjnej i formantu oraz określenie jego funkcji nie nastęrcza większych trudności (por. np. collectivum птуства z formantem -ств(a), derywaty статчына і людзіна urobiony od статак і люд за pomocą syngulatywnego formantu -ын(a)/-ін(a), desubstantywne nomina subiecti derywowane за pomocą formantu -нік typu ралейнік, перакладнік, composita z zerowym sufiksem zamykającym strukturę złożenia w rodzaju сухазем, дужасіл, дамавер, deverbativa z ekspresywnymi formantami -улі(ць), -алі(ць) typu мяжджуліць, жыгалиць utworzonymi od czasowników мяжджыць 'miażdżyć'<sup>17</sup> і жыгаць, nomina actionis urabiane od podstaw czasownikowych z wykorzystaniem formantu -ньн(e) – грабаваньне, расказаньне, цекаваньне itp. Nie mniej jednak w tekście przekładu można spotkać i takie formacje, w których struktura słowotwórcza uległa zatarciu, а ustalenie ich bazy derywacyjnej і formantu wymaga odwołania się do analizy etymologicznej (por. np. takie konstrukcje, jak: сьцюгавіна, кунежны, зьнемарасьціцца).

<sup>13</sup> Te i inne wyrazy odnotowuje jeszcze dwujęzyczny słownik białorusko-rosyjski: *Беларуска-расійскі слоўнік*, укладальнікі М. Б а й к о ў, С. Н е к р а ш е в і ч, Менск 1925; zob. też [online], slounik.org/bn/; rosyjskie translaty zostały tu zastąpione ich polskimi odpowiednikami.

<sup>14</sup> Я. С т а н к е в і ч, *Маленькі маскоўска-беларускі (крывіцкі) слоўнічак*, с. 12, 24, 26, 33, 34.

<sup>15</sup> V. S t a r i č i o n o k, *Литуанизмы в белорусском языке: структура, семантика, функционирование*, „Žmogus ir Žodis” 2012, t. 3, s. 40.

<sup>16</sup> *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, рэд. В.У. М а р т ы н а ў, т. 2, Мінск 1980, с. 27.

<sup>17</sup> Czasownik został odnotowany w ks.: Ю. Б у ш л я к о ў [i інш.], *Беларускі клясычны правапіс*, Вільня–Менск 2005; zob. też [online], knihi.com/storage/pravapis2005.html [dostęp: 19.02.2014].

Analiza leksyki przekładu W. Siomuchy dowodzi, że również i ten tłumacz nie stronił od słownictwa okazjonalnego, czasami również przez siebie samego utworzonego, nie notowanego w normatywnych słownikach współczesnego języka białoruskiego. Nie mniej jednak tego rodzaju nowotworów leksykalnych w porównaniu z tekstem stankiewiczowskim u W. Siomuchy znajdziemy stosunkowo niewiele. Oto one:

СПАРУДА 4:22 – быў кавалём усіх спарудаў зь медзі і жалеза (Sm) – рабіў усе прылады зь медзі і жалеза (Cz) – рамесьнік усякае снадзі зь медзі а жалеза (St); ЗЬНЕЖЫЦЬЦЁВЕЦЬ 7:21 – зьнежыцьцёвела ўсякая плоць (Sm) – пагінула ўсё жывое (Cz) – сканала ўсялякае цела (St); ПАРАЗА 14:17 – пасья паразы (Sm) – па перамозе (Cz) – просьле пабіцьця (St); ВІДЗЕЖ 15:1 – было слова Госпада Абраму ў відзежы (Sm) – прамовіў Госпад у зьяве да Абрама (Cz) – было слова СПАДАРОВА да Абрама ў відзені (St); БЕСПАХІБНЫ 17:1 – будзь беспяхібны (Sm) – беззаганны (Cz) – будзь беззаганны (St); МІЛАТА 24:14 – ты чыніш мілату (Sm) – ты аказваеш міласэрдзе (Cz) – ты робіш ласку (St); ЖЫТЛІШЧА 24:60 – хай валодаюць [...] жылішчамі ворагаў тваіх (Sm) – хай здабудзе брамы сваіх ворагаў (Cz) – хай спадуць патомству твайму брамы ворагаў тваіх (St); НУТРОБА 25:23 – два розныя народы пойдучь з нутробы тваёй (Sm) – два народы выдзяляцца з нутра твайго (Cz) – два людзі з нутра твайго разлучацца (St); СПАРУДЗІЦЬ 26:25 – ён спарудзіў там ахвярнік (Sm) – пабудаваў там ахвярнік (Cz) – ён збудаваў там аброчнік (St); КЛЯЦЬБІТ 27:29 кляцьбіты твае – праклятыя (Sm) – праклінаючыя цябе – праклятыя (St); СПАТОЛІЦА 27:45 – пакуль спатоліцца лютасьць (Sm) – калі праміне абурэньне (Cz) – пакуль адыйдзе гнеў (St); НЕЛЮБКА 29:31 – Лія была нелюбка (Sm) – (Якуб) зьнелюбіў Лію (Cz) – ненавіджана Лія (St); РАДАСЛОЎНІК 36:9 радаслоўнік Ісава (Sm) – патомкі Эзава (Cz) – роды Ісававы (St); ЗАЦАРАВАЦЬ 36:33 – зацараваў пасья яго (Sm) – пасья яго караляваў (Cz) – караляваў замест яго (St); ЛЁСКА 38:25 – лёска (Sm) – пасак (Cz) – папярэзкі (St); ХЛЕБАДАР 40:22 – хлебадача павесіў на дрэве (Sm) – загадчыка пекараў загадаў павесіць на шыбеніцы (Cz) – князя пекароў засіліў (St); ПРЫБЫЛЕЦ 42:5 – разам зь іншымі прыбыльцямі (Sm) – прыбылі зь іншымі (Cz) – сярод іншых прыбылых (St); СКАТАВОД 46:32 – скатаводы яны (Sm) – займаюцца гадаваньнем жывёлы (Cz) – пастухі авец (St); МАГІЛЬНІЦА 47:30 – пахаваеш мяне ў іхняй магільніцы (Sm) – пахаваеш мяне ў іх магіле (Cz) – пахавай мяне ў гробе іхнім (St); ВЕРХАВЕЦ 49:17 – верхавец яго ўпадзе ніцма (Sm) – коньнік ягоны падаў назад (Cz) – зваліцца коньнік ягоны назад (St); НЕМАРАСЬЦІЦЬ 49:23 – немарасьцілі яго (Sm) – дражнілі яго (Cz) – немарасьцілі яго (St); ЛАВІТВА 49:27 – будзе есьці лавітву (Sm) – будзе есьці здабычу (Cz) – будзе жэрці здабытак (St).

Wyróżnione słownictwo w tekście W. Siomuchy w większości wypadków ma przejrzystą budowę słowotwórczą i poddaje się semantyzacji w wyniku określenia jego znaczenia słowotwórczego. Tak na przykład, *спаруда* 'narzędzie' wchodzi w relacje pochodności ze *спарудзіць*, prefiksalnie-sufiksalna formacja *зьнежыцьцёвец* daje się łatwo wyprowadzić od przymiotnika *нежыцьцёвы*, wyraz *параза*



к Ною в ковчег по паре от всякой плоти, в которой есть дух жизни; раб рабоў будзе ён у братоў сваіх 9:25 – раб рабов будет он у братьев своих; замкнуў Гасподзь кожнае чэрава ў доме Авімэлэха 20:18 – заключил Господь всякое чрево в доме Авимелеха; чалавек той узяў залатую завушніцу, вагою паўсікля, і два запясыці на рукі ёй, вагою ў дзесяць сікляў золата 24:22 – человек тот взял золотую серьгу, весом полсикля, и два запястья на руки ей, весом в десять сиклей золота.

Również w przekładzie Wł. Czerniawskiego możemy odnaleźć leksykę nie notowaną w słownikach współczesnego literackiego języka białoruskiego. W tekście *Księgi Rodzaju* autor m. in. użył takich wyrazów, jak: СУХМЕНЬ 1:9 – хай зьявіцца сухмень, ЖЫВУН 1:20, 30 – жывуны водныя, БОНДАЧКА 18:6 – напачы бондачак хлеба, СНАВІДЗЕЦ 37:19. W tej grupie należy również zwrócić uwagę na jawne polonizmy w rodzaju: АДХЛАНЬ 37:35 – пайду [...] ў адхлань (pol. odchłań), ПАДЧАШЫ 40:1 – падчашы караля (pol. podczaszy), ШАТА 41:42 – і загадаў яго адзец у шаты (pol. szata), БЭРЛА 49:10 – ня будзе аднята бэрла ад Юды (pol. berło) oraz na kilka odnotowanych w ТСБМ wyrazów potocznych, których polski rodowód nie powinien budzić wątpliwości, por.: ВЫГНАНЕЦ 4:12 – ты будзеш выгнанцам і ўцекачом (pol. wygnaniec), АБ'ЯВЫ 18:11 – звычайныя аб'явы у жанчыны (pol. objawy, symptomu), КАПЕЦ 31:46 – назьбіралі каменьняў і зрабілі капец (pol. kopiec); СКРАСЬЦІ 31:19 – Рахель скрала балваны хатніа (pol. skradła).

Przekład Wł. Czerniawskiego, który ukazał się drukiem po uprzedniej obróbce redaktorskiej, pod względem leksykalnym wykazuje zasadnicze różnice w porównaniu z wersją pierwotną autora. Ks. S. Surynowicz pisał:

„Уладзіслаў Чарняўскі карыстаўся живою моваю Гарадзеншчыны, напэўна значны ўплыў аказала і Валожыншчына, дзе рабіўся пераклад і айцец Уладзіслаў пражыў значную частку свайго жыцця. У сваім перакладзе аўтар падае варыянты словаў у дужках, нажаль яны не былі выкарыстанымі рэдактарамі, замененыя літаратурнымі словамі, што пазбаўляе пераклад асабовасці і індывідуальнасці. Губляецца дух перакладчыка”<sup>22</sup>.

Tenże autor cytuje kilka oryginalnych fragmentów z rękopisu Wł. Czerniawskiego. Jeden z nich dotyczy *Księgi Rodzaju*. Porównajmy ten fragment (kursywą) z wersją drukowaną:

*І зрабіў Бог умацаванне (акругу) і раздзяліў воды, каторыя былі над умацаваннем (акругай), ад тых, што былі над умацаваннем (акругай). І сталася гэтак. І назваў Бог умацаванне (акругу), (сталяванне, цвярдзіня) – небам. І мінуў вечар і рання, – другі дзень, Сказаў зноў Бог: „Хай сабяруцца воды, каторыя пад небам у адно месца і хай паявіцца сухмень (суша)”. І гэтак сталася 1:7–9<sup>23</sup>.*

<sup>22</sup> С. С у р ы н о в і ч, *op. cit.*, s. 2.

<sup>23</sup> *Ibidem*.

І зрабіў Бог цвярдыню, разьдзяліў воды, каторыя былі над цвярдыняй, ад тых што былі пад цвярдыняй. І сталася гэтак. І назваў Бог цвярдыню небам. І мінуў вечар і раніца – другі дзень. Скажаў зноў Бог: „Хай зьбяруцца воды, каторыя пад небам, у адно месца, і хай зьявіцца сухмень”. І гэтак сталася.

Ogarniając całe słownictwo wszystkich trzech przekładów nie sposób nie zauważyć istotnych różnic w translacji starohebrajskich nazw własnych (antroponimów i toponimów) przez poszczególnych tłumaczy. Temat ten jednak, pomimo fragmentarycznych spostrzeżeń różnych autorów, wymaga odrębnego całościowego opracowania.

Analizowane przekłady różnią się nie tylko pod względem leksykalnym, lecz również ujawniają różnice w zakresie fonetyki i morfologii. Tu jednak trzeba wyraźnie zaznaczyć, że przekłady W. Siomuchy i Wł. Czerniawskiego nie wykazują rozbieżności ze współczesnymi normami fonetycznymi i morfologicznymi współczesnego języka białoruskiego. Odchylenia względem norm współczesnych są charakterystyczne natomiast dla przekładu J. Stankiewicza.

Z fonetycznych osobliwości jego języka należy między innymi wymienić: a) stosowanie form z głoską [p] i [x] w miejscu [f] w wyrazach pochodzenia obcego (хорма 1:2, гарпа 4:21, але фіговы 3:7, гофер 6:14); b) wprowadzanie form z protetycznym [v] po przyimku [u] (у вайца вашага 31:9, і ўбраў яго ў вадзежу 41:42, ў вусей зямлі 41:44, ў вадтуліне мяха 42:27); c) użycie form z nagłosowym [i] przed zbitkami spółgłosek (прыгатуі імне ласонікі 27:14, ізграшу перад Богам 39:9).

W zakresie morfologii w tekście przekładu J. Stankiewicza zwracają uwagę: a) formy rodzaju i przypadku rzeczowników, różniące się od współczesnych form literackich (np.: патопа ‘патоп’ 7:7, галадоў ‘голад’ 26:1, сустава ‘сустаў’ 32:25, дамова ‘дом’ 17:12); b) skracanie tematów rzeczownikowych o konektyw -ij- w wyrazach pochodzenia obcego (np.: Бібля ‘Біблія’, наца ‘нацыя’ 27:29); c) formy comparativu z sufiksem -ш- (np.: вялікшы 39:9, чырвоншы 49:12, бельшы 49:12); d) zaimkowa forma enklityczna тэ 27:29 zamiast табе; e) forma 3 os. Sg ē 31:5, 14 w miejsce literackiej ёць, a także formy czasu teraźniejszego z końcówką -ець u czasowników pierwszej koniugacji i fleksją -е u czasowników koniugacji drugiej (np.: даець 39:3, спадзець 15:3 і учыне 24:40); f) formy participialne na -ўшы / -шы w połączeniu z formami 3 os. czasu przeszłego od быць funkcjonalnie równoważne z syntetycznymi formami czasu przeszłego (np.: ты быў навёўшы [...] грэх 20:9, быў зачыніўшы Спатар [...] дзетніцу жаноцкую 20:18).

Dotychczasowe uwagi i przytoczony materiał faktograficzny na temat leksykalnych i gramatycznych osobliwości trzech przekładów *Księgi Rodzaju* na współczesny język białoruski, upoważniają do stwierdzenia, że:

Autorzy rozpatrywanych przekładów nie stronią od wprowadzania do tekstu słownictwa regionalnego (gwarowego) i potocznego, choć poszczególne przekłady różnią się zasadniczo pod względem liczebności tych elementów. Najstarszy przekład autorstwa J. Stankiewicza jest odzwierciedleniem jego osobistych przekonań o leksykalnej podstawie języka białoruskiego i jego regułach gramatycznych.

Leksyka przekładów jest uzupełniana słownictwem okazjonalnym, doraźnie tworzonym przez autorów tych przekładów dla potrzeb translacyjnych.

Pod względem leksykalnym przekład J. Stankiewicza i Wł. Czerniawskiego nosi znamiona wpływu języka polskiego, natomiast tłumaczenie W. Siomuchy pozostaje pod wpływem języka rosyjskiego. Znamienne jest jednak, że we wszystkich trzech przekładach trudno doszukać się jakichkolwiek oznak bezpośredniego oddziaływania języka cerkiewnosłowiańskiego.

Przekład J. Stankiewicza odznacza się obecnością specyficznych form poszczególnych części mowy, które nie są zgodne z zasadami morfologii, obowiązującymi we współczesnym białoruskim języku literackim.

*Mikołaj Timoszuik*

### **Translations of Genesis into modern Belarusian language**

#### **Abstract**

The article presents a lexical and grammatical analysis of three translations of the Book of Genesis into Belarusian. The lexis and morphology in translations by J. Stankiewicz, W. Siomucha and Wł. Czerniawski are analysed and described. The focus is mainly on dialectal and archaic vocabulary and occasional lexis not listed in explanatory dictionaries of the modern Belarusian literary language. Also described is the presence in the texts of morphological forms different from those existing in the modern Belarusian language and a series of peculiar word formation structures. The lexis and its forms, occurring in parallel in the three relevant contexts, make it possible to define the „toolkit” of each of the translators.